

KAART
VAN DE
KONINGRIJK
DER
NEDERLANDEN.

TE AMSTERDAM, BIJ
SCHULINGH AN DER W. KRANTZ,
1802.

BIJDRAGE

ELS WITTE, em. prof., VUB

De sociale samenstelling van het Belgisch orangisme: een verkenning (1828-1850)

Tweehonderd jaar geleden werd Willem I koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Vijftien jaar later, in 1830, scheidden de Zuidelijke Nederlanden zich van het Noorden af. Niet iedereen was het echter eens met die revolutie en de oprichting van een onafhankelijk België. In *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie, 1828-1850*¹ heb ik aangetoond dat er onmiddellijk een tegenbeweging ontstond, die allesbehalve marginaal was, maar wijdvertakt en zowel in Brussel als in de provinciale hoofdsteden en kleinere steden van Vlaanderen en Wallonië actief, tot op het platteland toe. Maar wie zijn nu juist deze Belgische Oranjegezinden? In mijn boek zijn er heel wat aanknopingspunten die naar de sociale samenstelling van de beweging verwijzen. Het is gebaseerd op uitvoerig bronnenmateriaal en dus ook op talrijke lijsten met de namen van leiders, activisten, participanten en sympathisanten.² Voor zover het de adel en de (hoge) burgerij betreft, stelt men vast dat de meerderheid van deze groepen zich tegen

de revolutie van 1830 keerde en naar het herstel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder Willem I verlangde. Systematischer en kwantitatief onderzoek is echter nodig om de groep orangistische middenklassers af te bakenen, ook al weten we voortaan dat het aantal orangisten in deze groep niet gering was en tot verscheiden sectoren behoorde. Hoewel men er in de historische literatuur steeds van uitgaat dat de volksklasse massaal de revolutie omarmde, blijkt nu dat arbeiders die tewerkgesteld waren in sectoren die voor 1830 floreerden, ook affiniteiten met de orangistische tegenbeweging hadden. Vooral in Gent en Luik was dat goed te merken. De beweging was in de eerste plaats een elitebeweging, maar had dus toch ook medestanders en sympathisanten in andere sociale groepen. De revolutie van 1830 dreef kennelijk in alle sociale groepen een wig. Wie onder Willem I belangrijke posities had ingenomen of profiteerde van zijn economische, levensbeschouwelijke en culturele politiek en leed onder de gevolgen van de revolutie, wilde aanvankelijk terug naar het 'Verloren Koninkrijk'.

Voor het jonge België betekende de contra-beweging van orangisten een gevaar, en leidde ze tot zware repressiegolven. Toen Willem I en Leopold I midden 1839 het Verdrag van de 24 artikelen ratificeerden, was de beweging over haar hoogtepunt heen, maar het duurde nog tot het einde van de jaren 1840 voor de onverzettelijke orangisten hun politieke beweging opgaven en er bij sommigen enkel maar een heimweecultus overbleef.

In deze bijdrage wil ik het orangisme bekijken vanuit de verschillende groepen uit de betrokken transitieperiode. De agrarische sector en het platteland overheersten op economisch vlak, de adel bezette nog steeds sterke posities, maar ook de industriële, commerciële en financiële burgerij was al goed doorgebroken, net als de hoogopgeleide burgers en een middenklasse die van deze nieuwe conjunctuur profiteerde. De lagere sociale groepen vertoonden een heterogeen beeld met veel landarbeiders, een opkomend fabrieksproletariaat, een neergaande ambachtssector en veel werklozen en paupers.³

Een sterke adellijke component

Omdat de individuele leden van de aristocratie in de bronnen goed te traceren en te identificeren zijn, is deze groep orangisten al het best gekend, ook numeriek.⁴ Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was een restauratieregime, waarin conservatieve en vroegliberale stromingen elkaar poogden te vinden. Om zijn eigen machtspositie te versterken, creëerde Willem I een economisch sterke aristocratie met veel sociaal-politieke voorrechten. Het orangisme plukte daar de vruchten van, want de orangistische adel maakte na 1830 binnen de Belgische aristocratie zonder meer de meerderheid uit. Edellieden die enkel maar hun oude privileges uit het ancien régime

terugwilden en de katholieke godsdienst in de samenleving ongemoeid wilden laten, moesten natuurlijk niet weten van een regime dat politiek en levensbeschouwelijk bij de verlichtingstraditie aansloot. Als ze met de koning in conflict kwamen, dan dreef hen dat niet zelden in de oppositie en zij zochten na de revolutie gemakkelijk België op. Vooral in Oost- en West-Vlaanderen komen we hen tegen. In de Kempen was de familie de Mérode er representatief voor. Het bleef echter een minderheid. Er mee rekening houdend dat een derde van de aristocraten geen professionele of politieke functies vervulde en er in het Zuiden in totaal zo'n zevenhonderd geadelden waren, is het inderdaad opvallend dat we meer dan driehonderd edellieden tot de groep van de actieve orangisten kunnen rekenen.

Hoe is deze Oranjegezindheid te verklaren? De vermogende grootgrondbezittende adel zag zich doorgaans als een pijler van het regime en van de monarchie. Zijn band met de koning was gebaseerd op legitimisme en de daarbij aansluitende koningstrouw. Vooral de oude en hoge adel kreeg hoffuncties die hun heel wat invloed gaven en voor nauwe banden met de koninklijke familie zorgden. Voor de nodige politieke macht werd ook gezorgd. De adel bezat een eigen orde en een kiescollege, de Provinciale Staten bestonden hoofdzakelijk uit geadelden en de Eerste Kamer was in het Zuiden een adelskamer. Het aristocratische element speelde in het restauratieregime nog een belangrijke rol, de koning moest erop kunnen rekenen en het moest een tegengewicht vormen tegen de verkozen Tweede Kamer. Maar ook de bestuurselite behoorde nog hoofdzakelijk tot de adel. De ambtsadel die opklom tot de 17e en 18e

Blad met 12 voorstellingen over de Belgische revolutie. Onder elke tekening staat een vers. Anoniem. (Rijksmuseum Amsterdam)

De hier een vlieg bij Nieuw en Olda,
In Nieuw en Olda, want in Nieuw en Olda,
Oude's vlieg van Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

Ja, Vlieg Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Lied bij Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda.

Om Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

Vlieg Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

Ja, Vlieg Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
De vlieg van Nieuw en Olda, want Nieuw en Olda,
Van Nieuw en Olda, in Nieuw en Olda.

Spotprent op de scheiding tussen België en Nederland. Ontwerp: William Heath, 1830. (Rijksmuseum Amsterdam)

eeuw, en de recent geadelden vormden de overgrote meerderheid. Ministers, gouverneurs, districtscommissarissen, de burgemeesters van de grote en middelgrote steden en van de oude heerlijkheden, en ook andere leidende ambtenaren behoorden allen tot de aristocratie. Minister Pierre Van Gobbelschroy had geen titel, maar als we naar zijn familiegeschiedenis kijken, dan blijkt hij tot hetzelfde milieu te behoren: zijn moeder was een de Spoelberch en samen met haar bewoonde hij een kasteel in Sint-Lambrechts-Woluwe. Al die leden van de bestuurselite werden in 1830 aangevallen, ze werden hardhandig afgezet,

een aantal vluchtte en allen verloren hun ambt. De overgrote meerderheid bleef de koning echter trouw. Ook diegenen die als burger in de middengroepen van de bestuurselite waren doorgedrongen of deel uitmaakten van de magistratuur, waarin naast aristocraten ook heel wat leden van oude juristenfamilies zetelden.⁵

Het officierenkorps werd niet langer uitsluitend uit de adel gerekruteerd en was dus ook toegankelijk voor lieden van burgerlijke huize, maar heel wat adellijke families zetten de traditie verder en dienden in het leger van de koning of kwamen als adjudanten aan het hof terecht. Wegens de hoge posten

die de adel bezette, bleef de koning dus een belangrijke factor in het leger. De revolutie bracht daar verandering in. In november 1830 werd het koninklijk leger ontbonden en slechts een beperkt aantal, vooral getitelde officieren, kon in het Nederlandse leger blijven. De oude Henegouwse families de Roisin en du Chastel waren er markante voorbeelden van en ook de Gentse generaal J. Van Geen, die in de koloniale oorlog in Celebes (Indonesië) had gestreden en na 1830 werd geadeld, bleef in het Noorden. Andere officieren uit het Zuiden vroegen een uitkering aan, wilden hun pensioen of zochten het Belgisch leger op, dat in de beginfase die naam nauwelijks verdiende. Deze officieren vormden slechts een kleine groep, maar waren bijzonder ontevreden. Als professionele militairen keken ze neer op al de toetredende huurlingen, de weinig gedisciplineerde vrijwilligers, de blitzcarrières en de leidinggevende Fransen. ‘*Des vampires*’, noemde generaal Daine hen zelfs. Het is dan ook in hun kringen dat hulp werd geboden toen de kansen op restauratie zich aandienen. In de Gentse en Mechelse garnizoenen waren deze Oranjegezinde officieren met meerderen, met de Nederlandse generaal Chassé die in Antwerpen gelegerd was, waren er ook contacten, en in de Luikse vesting merkte men eveneens talrijke banden met de orangisten op. Dat de Prins van Oranje, de zoon van Willem I en ‘de held van Waterloo’, goede relaties had opgebouwd in het officierenkorps, speelde zeker een rol. Meer dan één Belgische officier behoorde tot zijn *inner circle*. Exacte cijfers zijn nog moeilijk te geven, maar dat het om meerdere tientallen officieren gaat, is niet overdreven. Sommigen hadden zelfs aan de revolutie meegewerkt, maar zochten vervolgens het orangistische kamp op. Generaal J. baron Vandersmissen staat hiervoor model.⁶

In deze elitegroepen, die dus vooral door de adel werden gedomineerd, vinden we verschillende categorieën orangisten terug. Omdat de koning en de regering zich verantwoordelijk bleven voelen voor wie met het regime direct verbonden was en door de revolutie in de problemen geraakte, werden deze financieel ondersteund als ze zich in het Noorden kwamen vestigen. Wat een grote groep dan ook deed. Anderen kwamen terecht in de ballingsoorden van Aken, Rijsel en Parijs en werden daar ondersteund. Als ze in het Zuiden bleven, treften we hen meestal aan als leidinggevende orangisten in het Brusselse hoofdkwartier, in de stedelijke comités en tot in andere strijdbare kernen. De meest actieven, die het gevaarlijke werk op zich namen, waren eveneens uit die kringen afkomstig, en zeer dikwijls uit bekende hoogadellijke families. De meesten stonden op de lijsten van diegenen die openlijk hun steun aan het orangisme betuigden en namen ook aan andere oppositie-activiteiten deel. D’Arenberg, de Trazegnies, d’Ursel en de Lannoy zijn slechts enkele voorbeelden. Het Luikse orangisme telde zelfs een aanzienlijke groep aristocraten. Een aantal Oranjetrouwe adellijke families zag er evenmin tegen op om aan de coups deel te nemen. Zo stonden bijna uitsluitend getitelden aan het hoofd van de Waalse orangistische vrijwilligerskorpsen. Het omkopen van officieren was ook niet zelden hun zaak. Albéric du Chastel, een hartsvriend van de prins, hield er zich in 1831 en ook later mee bezig. Als de coups mislukten, dan droegen de militaire leiders ook de gevolgen. Veroordelingen, verbanningen, zuiveringen, degradaties, vroege pensioneringen en overplaatsingen waren hun deel. Maar ook zij werden niet vergeten door Den Haag en konden in hun verbanningsoorden jarenlang op financiële steun rekenen.⁷

Het burgerlijke orangisme

De economische welvaartspolitiek van Willem I was erop gericht de moderne, gemechaniseerde industrie, de groothandel en het financieewezen te stimuleren.⁸ Op de niet-ondersteunde, traditionele sectoren rustte meestal een zware belastingsdruk, zodat er bij grote landbouwers, graanverbouwers, eigenaars van maalderijen, brouwerijen en suikerraffinaderijen heel wat ontevredenheid heerste. Sommigen moesten zelfs hun bedrijven sluiten. Op het platteland deed de concurrentie van de steden zich trouwens hoe langer hoe meer voelen. Een voedingsbodem voor pro-Oranjevoelers was dit uiteraard niet.

Omdat de koning op het industriële vermogen van het Zuiden focuste, werden die sectoren wel welvarend. Een diep ongenoegen over de crisis die de revolutie veroorzaakte, nestelde zich al snel in deze kringen, samen met het streven om het koninkrijk te herstellen. In de textielnijverheid was dat heel duidelijk te merken. Er waren weinig katoenfabrikanten die niet tot de orangistische beweging behoorden, er een eersterangsrol in speelden en zelfs meehielpen bij de organisatie van coups. De revolutie maakte immers een einde aan de massale uitvoer van katoentjes naar de Indische kolonies, machines en voorraden werden vernield, en gevaarlijke fysieke aanvallen bedreigden sommige fabrikanten. Zo werd de Gentse katoenbaron J.B. Voortman bijna gelyncht. Dat de eerste golf van Gentse petitiees tegen de scheiding 28 procent fabrikanten telde en de Gentse textielstad tot het meest robuuste orangistische centrum uitgroeide, is dan ook begrijpelijk. Dat ook andere textielsteden als Brussel, Sint-Niklaas, Ronse, Verviers en Lier actieve orangisten uit de textielsector kenden, is dat evenzeer. Een tiental fabrikanten die voor de ondergang van hun

bedrijf vreesden, gingen in op het aanbod van de Nederlandse regering en vestigden zich vanuit Gent, Sint-Niklaas, Brussel en Lier in Twente, Leiden en Haarlem, waar ze aan de basis lagen van de zich ontwikkelende Nederlandse textielindustrie.⁹

De Waalse zware nijverheid (steenkolon, ijzerindustrie, machinebouw, wapennijverheid, steengroeven) vertoonde nagenoeg eenzelfde beeld. Luik telde, naast talrijke mindere goden, staalbaronnen als J. Cockerill en H.J. Orban, die beiden de orangistische beweging domineerden. En in de Borinage floreerde, mede dankzij de aanleg van kanalen en wegen, vooral de steenkoolnijverheid. In het Bergense orangisme maakten vooral de ondernemers uit die sector de dienst uit. Ook bij hen lagen vooral economische motieven aan de basis van hun orangisme. Voor 1830 zorgde regeringssteun immers voor de expansie, de productie verdubbelde en de export nam zienderogen toe. De revolutie veroorzaakte echter crisis op crisis, bedrijven geraakten in geldnood en het aantal faillissementen nam toe. De scheepvaart ondervond grote hinder van de wegblokkeringen naar het Noorden. Ondernemers in de binnenscheepvaart waren dus al evenmin opgezet met de revolutie. Dat gold ook voor diegenen die bedrijvig waren in de transportsector (postwagenbedrijven) of in de wagenfabricage. Zowel het Luikse, het Antwerpse als het Brusselse orangisme kenden meerdere centrale figuren uit die sector. Maar ook in de lichtere nijverheden (hout, papier, glas, drukkerijen) steeg de productie dankzij de mechanisatie. Luxebedrijven deelden niet zelden ook mee in de stijgende welvaart. Zo bleven in Brussel, het centrum van de luxenijverheid, ook de instrumentenbouwer Sax en de porseleinfabrikant Demeuldre de koning na 1830 trouw. In Gent, Luik en Brussel behoorden drukkers als J.B. Steven, L. Renard-Collardin en J. Picard eveneens tot de orangistische kerngroepen.¹⁰

Maar het meest spectaculair was de expansie van Antwerpen. Voor 1830 boerden groothandelaars, reders, verzekeraars en makelaars bijzonder goed. Vooral de Handel-Maatschappij gaf de scheepsbouw, de handel, het verzekeringswezen en de stapelmarkt voor koloniale producten sterke stimulansen. De revolutie was dan ook een ramp, niet enkel wegens de blokkades van de Schelde, maar vooral omdat de handel met Indië verdween. De haven verloor na verloop van tijd de helft van de vloot en de tonnenmaat. De 'grote' figuren uit deze branches, van wie meerderen een adellijke titel hadden gekregen (Geelhand, Cogels, Osy, van Havre ...), vormden dan ook allen het centrum van de Antwerpse orangistische beweging. In Oostende deed zich op kleinere schaal eenzelfde fenomeen voor. Na een aantal jaren konden een aantal eigenaars van schepen het niet meer aanzien en vertrokken naar noordelijke havens, waar ze opnieuw de steun van de Handel-Maatschappij verwierven. Maar niet enkel in Antwerpen vormden handelaars een belangrijke groep. In Gent vertegenwoordigden ze een vijfde van de honderden petitieondertekenaars tegen de scheiding. De Gentse kamer van koophandel, maar ook die van Luik en Brussel, waren zelfs volledig in handen van orangisten en in Luik waren een vijftigtal industriëlen vergezeld van meer dan honderd kooplieden toen ze in 1831 demarches tegen de scheiding ondernamen. In de vier grootsteden treffen we in het centrum van de beweging ook gefortuneerde eigenaars en uitbaters van gerenommeerde hotels en restaurants aan.¹¹

Met de financiële instellingen die Willem I oprichtte om de zuidelijke industrie en handel te helpen, hadden zuidelijke ondernemers, handelaars en bankiers nauwe banden. Minister L. Van Gobbelschroy verzorgde de contacten met het Industriefonds, en de Handel-Maatschappij telde

ook directeurs uit het Zuiden. Zij bleven na 1830 de koning trouw. Maar de groep die de orangistische beweging in het Zuiden droeg en stuurde, was toch vooral afkomstig uit het bankwezen. In 1822 stichtte de koning in Brussel de Société Générale, met in Antwerpen, Gent, Luik en andere Waalse industriesteden agentschappen en filialen die voor kredietverlening zorgden. Welnu, de grote aandeelhouders van de bank, de directeurs en de bij de bank betrokken bankiers vinden we allen terug in de stedelijke orangistische comités en vooral in het Brusselse hoofdkwartier. Charles Morel, een Brusselse vertrouwensman van de koning en zijn bank, nam de financiële leiding van de beweging op zich, maar ook in Gent was de directeur van de Banque des Flandres financieel van belang, Antwerpen werd geleid door L. De Liagre, de directeur van de Banque commerciale d'Anvers, en ook in de Waalse steden merken we hetzelfde patroon. Toen er na 1839 Nederlandse consuls in België werden aangesteld, kwamen die Belgische orangisten vooral uit deze financiële instellingen.¹²

Kortom, uit dit overzicht blijkt duidelijk dat de overgrote meerderheid van de ondernemers in de gemechaniseerde nijverheid, de groothandel en het financiewezen tot de orangistische beweging toetrad, en ook de leidinggevende posities op zich nam. In de intellectuele burgerij was de toestand minder eenduidig. De groep van hoger opgeleiden was namelijk op meer dan één vlak gedifferentieerd. Ze behoorden niet allen tot de hogere burgerij, en slechts enkelen tot de adel. Meerderen hadden zich vanuit de middenklasse opgewerkt. De groep was numeriek niet erg omvangrijk, maar wel in volle expansie. Toch konden een aantal niet onmiddellijk de maatschappelijke posities innemen waarop ze als hoger opgeleiden aanspraak wilden maken. Dat was een van de redenen waarom deze groep al van voor

1830 vroegliberale en katholiek-liberale opposanten telde, die zich afzetten tegen het conservatieve en autoritaire karakter van het bewind, tegen de Nederlandse taaldwang en aan katholieke zijde tegen de overheidscontrole op kerk, godsdienst en onderwijs. Vooral de juristen, de publicisten en de politieke mandatarissen onder hen mobiliseerden, organiseerden de revolte en de gezagswissel, schoven de aanwezige elite aan de kant, en namen hun plaatsen in.¹³

De wereld van de hoogopgeleide voorstanders van het bewind had na 1830 af te rekenen met tal van structurele verliezen. Naast de afzettingen, verdwenen er ook veel banen, verenigingen en afzetmarkten waarbinnen ze niet langer actief konden zijn. In de wereld van de geleerden was dat goed te merken. Maar dat neemt niet weg dat de universiteiten van Luik en Gent ook na 1830 overtuigde Oranjegezinde professoren telden, en er ook onder de leraren middelbaar onderwijs tal van orangisten waren. Het Naamse atheneum bijvoorbeeld was gekend om zijn orangisme, en ook in de Brusselse Academie kwamen leden er openlijk voor uit. Sommigen van deze geleerden bleven ook publiceren en vestigden op die manier hun naam in de beweging. De journalistiek had vóór 1830 knappe schrijvers gekend. Verschillenden onder hen poogden hun carrières verder te zetten. De vier grootsteden beschikten immers allemaal over eigen bladen en Den Haag financierde hen. Maar gemakkelijk was het niet. Ze werden veroordeeld en verbannen of zoals de Bergense publicist G. Raingo door de Belgen uit hun functies ontheven. Onder de flamingantische 'taalminnaren' was het aantal orangistische strijders niet bijzonder groot. Hoe het in andere kunstsectoren gesteld was, moet nog nader onderzocht worden. De Brusselse directeur van het conservatorium Ch. Hanssens, de Gentse componist J. Mengal, de Antwerpse muse-

umdirecteur M. van Bree, de schilders N. De Keyser, E. Verbroeckhoven en J. Geernaert, en de hoofdstedelijke graveur A. Dewasme-Pletinckx waren alleszins gekende namen die aantonen dat het orangisme ook in hun kringen leefde.¹⁴

Tot verbazing van wie uit de literatuur heeft onthouden dat de katholieke clerus volledig de zijde van de revolutie koos, ontdekten we in de orangistische beweging ook geestelijken. Ze vormden weliswaar slechts een minderheid, maar betoonden wel de nodige bedrijvigheid. Ze behoorden uiteraard tot de groep verlichte priesters die een zekere ondergeschiktheid van de kerk aan de overheid gedoogden en de stimuli aan onderwijs, kunsten en wetenschap waardeerden. Ze waren niet van de minsten en talrijker in Wallonië dan in de Vlaamse en Antwerpse provincies. Over enkele tientallen verschaften de bronnen informatie, vooral als ze door de Belgische kerkelijke leiders werden bestraft. Bij de activisten onder hen, zoals de Luikse informant-publicist Moens, leidde dat tot pijnlijke situaties.¹⁵

En hoe zat het met de beoefenaars van de vrije beroepen? Waren dat niet de groepen bij uitstek die aan de zijde van de revolutionairen stonden? Dat blijkt maar ten dele juist. Advocaten waren inderdaad zeer actief in het revolutionaire proces, maar ook in de orangistische beweging kon men op hen een beroep doen. In Gent maakten ze zelfs 13 procent van de tegenstanders van de scheiding uit. Zo was het bovendien opmerkelijk dat tal van advocaten centrale figuren waren. De verbindingsman tussen Den Haag en de Belgische centra was de Luikse advocaat H. Grégoire, in Gent was H. Metdepenningen een kernfiguur, samen met een vijftal andere advocaten. In Luik trad hetzelfde fenomeen op en in Namen, Marche en Lier waren advocaten dé sleutelfiguren. De secretaris van de overkoepe-

Koning Willem I ontmoet John Cockerill en verzekert hem dat hij altijd geld overheeft voor de industrie van het land. Aan de overzijde van het meer ligt het voormalige zomerpaleis van de prinsbisschoppen van Luik in Seraing waar William Cockerill met zijn zoons John en James een grote fabriek vestigde. Ontwerp: Jean-Louis Van Hemelrijck. (Rijksmuseum Amsterdam)

Voorgevel van het oude Justitiepaleis in Gent, met het standbeeld van advocaat Hippolyte Metdepenningen (1799-1881). (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief)

lende vereniging was de Brusselse advocaat J. Stevens, op de advocaat van de Société Générale, F. Drugman, kon de beweging ten volle rekenen en zijn collega P.J. Spinael hield in de hoofdstad de krant mee in leven. Advocaten boden nog andere diensten aan: als verdedigers in processen, bij openlijke aanvallen op ongrondwettelijke repressiemiddelen en bij de organisatie van petitieën en andere oppositiedaden. H. Rolin, P.T. Verhaegen en W. Frère-Orban zijn enkele figuren die zich openlijk mani-

festeerden. Naast advocaten vinden we ook notarissen en dokters terug in activistische kerngroepen.¹⁶

Het middenklasse-orangisme

In de literatuur wordt de middenklasse traditioneel tot het belgicistische kamp gerekend. Die groep nam in de steden gevoelig toe en zette er zich af tegen de privileges van de elites. Het aandeel van de artisanale eenmanszaken en van kleine familiebedrij-

ven was overal nog heel dominant. Voeding, kleding en bouw waren in handen van deze 'kleine burgerij'. De middenklassers droegen in hoge mate de nadelige effecten van het fiscaal beleid op de consumptie, van de patentbelasting en de daarbij horende lastige taxatiepraktijken. Dat 40 procent van de Vlaamse petitieondertekenaars in 1829 tot de ambachtssector behoorde en 23 procent tot de kleinhandel, wijst in diezelfde richting. Als we de sociale afkomst van de democratische en republikeinse revolutionairen onder de loep nemen, dan blijken die ook vooral uit de middenklasse te komen, evenals de *homines novi* die na de revolutie in het bestel doorstootten. Het Voorlopig Bewind was in 1830-1831 een echte benoemingsmachine: in de administratie rekruteerde het eveneens uit de lagere middengroepen.¹⁷ Met andere woorden: een omvangrijk middenklasse-orangisme was er kennelijk niet.

En toch. De middenklasse kwam evenmin als de overwinnaar uit de revolutie. Ze ging er in de jaren 1830 zelfs merkelijk op achteruit. De aanslepende crisissen troffen ook haar en zeker de ambachtssector, terwijl er van de beloofde politieke participatie al evenmin veel in huis kwam. Vandaar dat de orangistische leiders het niet zelden over hun aanhang in de middenklasse hadden en daarbij naar neringdoeners, kooplieden en winkeliers verwezen. Maar waren die uitspraken ook op concrete feiten gebaseerd? Over de hofleveranciers die de revolutie betreurden, vinden we wel enige informatie. Sommigen kregen zelfs steun uit Den Haag. De lijsten die de noordelijke politie aanlegde van wie in 1830-1831 naar Nederland vluchtte, laten zien dat de middengroepen prominent aanwezig waren. Wie immers in België een visum voor het Noorden wou, moest de toestemming van Den Haag krijgen en werd door de orangistische comités gescreend. Op die lijsten

staan vooral zakenlui: wijnhandelaren, brouwers, boekhandelaren, visverkopers, bloemenkwekers, ijzerhandelaren ... Middenstanders dus. De orangistische beweging kende bovendien een vrij uitgebreide horecasector, met eigenaars, uitbaters en personeel. In de vier grote steden waren deze gelegenheden zelfs talrijk te noemen, in de kleinere steden telde men er telkens twee of drie, en ook in Vlaamse en Waalse dorpen waren er vergaderlokalen en herbergen met een orangistisch etiket. Sommige bronnen linken dan weer specifieke sectoren, zoals de steenkolendistributie, de kleinsteedse drukkers en de Brusselse vishandel, aan het orangisme.¹⁸

Onder de ambtenaren en het kantoorpersoneel was het aantal orangisten behoorlijk hoog. Het kon tot 30 à 40 procent oplopen. Dat had te maken met de politiek van het Voorlopig Bewind en de Belgische regeringen. Die keken naar de continuïteit van de administratie, zetten wel de leidinggevende ambtenaren systematisch af, maar niet het midden- en het lagere kader. De gouverneurs kregen de opdracht om hen in het oog te houden en lijsten op te stellen. Ze bleken in alle administraties aanwezig te zijn: vooral in de belastingdiensten en het mijnwezen, maar ook in de centrale en provinciale diensten, in de universiteiten, tot in de griffies van de rechtbanken toe en natuurlijk ook in de steden waar de orangisten de verkiezingen wonnen of in de schepencolleges zetelden. Bij deze ambtenaren overheerste het 'binnenskamersorangisme', maar de overzichten hebben het ook over personeel dat obstructie pleegde, anoniem op steunlijsten stond en orangistische verenigingen frequenteerde. Anderen gingen nog verder in hun verzet. Zo telde het vrijwilligerskorps van kolonel B. Rottiers in de provincie Luxemburg verschillende douaneambtenaren en vanuit het departement Oorlog opereerde Gaudens, een door Den

Haag gewaardeerde spion, terwijl ook het personeelshoofd van het koninklijk paleis spionagewerk verrichtte. Sommige diensten waren dan ook zo lek als een mandje.¹⁹

Dat brengt ons bij de groep van betaalde informanten, spionnen en koeriers. Die was numeriek niet onbelangrijk, want de leidinggevende figuren – de prinsen, de ministers, de generaals, de comitéhoofden – wierven er allen aan. In de grote steden kon men voor de geheime correspondentie bovendien een beroep doen op vertrouwenspersonen, meestal herbergiers of winkeliers. Vrouwelijke spionnen traden ook in dienst en werden vooral ingeschakeld voor het koerierwerk. Het was echter een riskant beroep en in meer dan één geval liep het met spionnen niet goed af. Een drietal onder hen gebruikte dan weer het chantagewapen.²⁰

Onderzoek naar het orangisme op het platteland moet nog uitwijzen of het ook daar enige aanhang kende bij de middenklasse. Sommige bronnen wijzen wel in die richting. In het Waasland bijvoorbeeld trof men nog een aantal burgemeesters en andere notabelen aan en als priester Moens het Oost-Vlaamse en Limburgse platteland bezocht, dan constateerde hij hetzelfde fenomeen. Over het Luxemburgse en Henegouwse platteland vindt men in de bronnen gelijkaardige uitspraken. Het is echter maar de vraag of ze kunnen veralgemeend worden. Wat we wel weten is dat in kleinere steden, waar de kiescijns laag werd gehouden en de kiezers dus ook uit (hogere) middengroepen kwamen, orangisten in de gemeenteraden zetelden.²¹

Arbeiders en het orangisme

En hoe zat het met het orangisme in de lagere sociale groepen? We weten dat ambachtslieden, fabrieksarbeiders, dagloners, werklozen en paupers achter de revolutie stonden. Niet enkel het grote aantal anal-

fabeten op de Vlaamse petitelijsten van 1829 tegen het regeringsbeleid verwijst ernaar, maar ook het sociaal protest dat in 1830 ten gevolge van de economische crisis, de stijgende voedselprijzen en de hoge belastingen ontstond, barstte in dezelfde groepen los. Wegens de mechanisatie werd gevreesd voor de werkgelegenheid, en toen in Brussel en omstreken in 1830 verschillende fabrieken werden vernield, namen meer dan vijfhonderd arbeiders aan deze acties deel. Verschillende vormen van sociaal protest vielen dus samen en de revolutionairen slaagden erin om ten gunste van hun eigen politieke strijd de brug naar dit sociaal protest te slaan. Dat plunderaars en straatvechters betaald moesten worden, was ondertussen ook gekend. Arbeiders, dagloners en werklozen bleken tijdens de Septembergevechten in Brussel inderdaad de grootste groepen, ook bij de slachtoffers en de gedecoreerden. We vinden deze sociale groepen vervolgens ook terug als de orangisten met volksrepressie worden geconfronteerd. Wie tot de patriottische vrijwilligerskorpsen toetrad – *'des vagabonds et des pillards'*, volgens legerhistoricus Lecomte –, werd in het leger geïntegreerd en bevocht van daaruit het orangisme.²² Kortom, het beeld van een volksklasse die vrij massaal de Belgische revolutie omarmde, vloeit hieruit voort.

Maar wat moeten we dan denken van de talrijke verslagen van de leiders van de orangistische coups uit 1831, 1832 en 1839? Daarin heeft men het telkens over de industriëlen die via hun meestergasten de arbeiders (tegen betaling) mobiliseerden. De Gentse katoen- en de Luikse staalbaronnen, evenals de mijnneigenaars en de binnenschippers namen deel aan deze mobilisatie, terwijl er ook vrijwilligerskorpsen werden gerekruteerd. Geen van deze coups slaagde echter, en wellicht overschatten de organisatoren de massale bereidheid van

Uitval van Nederlandse troepen uit de citadel van Antwerpen waarbij vijandelijke stukken worden vernield, op bevel van de Nederlandse generaal Chassé, 5 augustus 1831. (Rijksmuseum Amsterdam)

de arbeiders om mee te doen, maar de mislukking kan niet in hun schoenen worden geschoven. De pogingen werden immers vroegtijdig afgebroken en de oorzaken waren vooral elders te zoeken: bij de koning, de kroonprins, in het Noorden, bij de Fransen en ook bij de orangistische leiders die zeker niet zo dicht bij de lagere sociale groepen stonden als de revolutionairen.²³

Maar ook andere signalen tonen aan dat het in arbeiderskringen niet aan orangistisch verzet ontbrak. Na 1830 bleef het loonniveau bijzonder laag, en ook de periodieke werkloosheid en de stijgende voedselprijzen zorgden voor heel wat ellende. Vooral in de gemechaniseerde sectoren die voor 1830 hadden gefloreerd, groeide de ergernis onder de arbeiders naarmate de

recessie aanhield. Dat enkele honderden arbeiders hun patroons volgden toen die naar het Noorden verhuisden, toont aan dat ze Noord-Nederlandse steun niet afwezen. Een vierde van de arbeidskrachten in deze ondernemingen was uit het Zuiden afkomstig. Toen Cockerill in 1831 even de Franse kaart wilde trekken, had hij zijn arbeiders niet mee 'omdat ze niet tegen hun oude koning wilden ageren'. Er leefden dus duidelijk Oranjesentimenten in Luikse arbeiderskringen. Een aantal meestergasten tekenden trouwens samen met arbeiders in op de steunlijsten voor de Nederlandse generaal Chassé, toen die eind 1832 door de Fransen uit de Antwerpse citadel werd verdreven.²⁴

In Gent en andere Oost-Vlaamse tex-

tielcentra waren de tekenen van een zeker arbeidersorangisme even duidelijk, zo niet nog duidelijker. Als reactie op de recessie werden in 1833 en 1835 massale petitieacties op touw gezet. Dat orangisten het initiatief namen en orangistische advocaten mee organiseerden, werd door de arbeiders kennelijk zonder problemen aanvaard. Ook tijdens het Katoenoproer van oktober 1839 in Gent waren orangistische militanten in arbeiderskringen actief. Advocaat H. Metdepenningen had gehoopt hen te kunnen inschakelen voor de coup die men toen voorbereidde. Gentse militanten gingen daarvoor hun collega's in Brussel helpen. Tevergeefs, want de coup ging niet door. De Gentse leiders bleven dus in de luwte tijdens het oproer en enkel een paar activisten duwden het sociale verzet in orangistische richting. Hardhandige onderdrukking stelde er een einde aan.²⁵ In deze arbeiderskringen ontstond later ook een heimweecultus naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, toen het op industrieel vlak zoveel beter ging. Maarten Van Ginderachter heeft dat alleszins aangetoond.²⁶ Maar ook de Brusselse socialistische leidersfiguren betreurden in de late 19e eeuw om sociaal-economische redenen de scheiding van 1830.

Als we tot slot naar de sociale samenstelling van de orangistische vrijwilligerskorpsen kijken, dan bemerken we ook daar een aanhang uit lagere sociale groepen. Het ging weliswaar om betaalde huurlingen, maar dat gold ook voor de belgicistische korpsen. Ze waren bovendien talrijker dan vermoed: men had het telkens over honderd à honderdvijftig man. In Gent ronselde De Bast in opdracht van coupleider Ernest Grégoire, in Antwerpen werkte De Gorter voor Chassé, in Luik rekruteerde J. Lambermont bij de sjouwers en de mijnarbeiders, in Henegouwen was H. graaf de Glymes op deze wijze actief, in Marche C. de Harlez,

in Luxemburg C. baron de Tornaco en in de grensstreek met Pruisen was het korps van Rottiers bedrijvig.²⁷ Beweren dat het orangisme geheel afwezig was in de lagere sociale groepen, is dus niet correct, en al zeker niet voor zover het de arbeidersklasse uit de industrie betreft.

Samengevat kunnen we gerust stellen dat het orangisme verschillende sociale groepen omvatte en de revolutie dus een wig in alle lagen van de samenleving dreef. Diegenen die onder Willem I belangrijke posities innamen, van zijn economische interventiepolitiek profiteerden, goede zaken deden of affiniteiten hadden met zijn levensbeschouwelijke, culturele en wetenschappelijke politiek: het waren allemaal motieven die we in de beweging terugvinden. De revolutie bezorgde hen veel ellende, van fysieke aanvallen tot de vernieling van hun bezittingen. Ze raakten hun posities kwijt en werden slachtoffer van het revolutionaire geweld en de harde volksrepressie, en moesten niet zelden banningsoorden opzoeken. De economische crisis nam na 1830 niet af, het tegendeel was waar. Het verschil met de economische situatie voor 1830 was dus vrij groot, en dat merkten ook middenklassers en uiteraard ook de arbeiders uit de gemechaniseerde sectoren. Al deze ontwikkelingen legden de basis voor een tegenbeweging, die in alle sociale groepen aanhangers had.

Maar we kunnen niet ontkennen dat het orangisme toch vooral een elitebeweging was. De adel en de hoge burgerij maakten in de organisatie de dienst uit. Hun leden verloren ook het meest, want ze behoorden zonder meer tot de bevoorrechten. Dit elitaire karakter ontnam de beweging echter niet haar sociaal-politieke machtsbasis. We moeten er immers rekening mee houden dat in de betrokken periode enkel gefortuneerden aan het systeem konden participeren. Zelfs na 1830 telden kleinere steden nog

maar een paar honderd kiezers. Zelfs als we minimale berekeningen toepassen, dan komen we in deze hogere sociale kringen al snel tot een kleine tienduizend orangistische participanten, wat van het orangisme een sterke oppositiebeweging maakte. Veel moeilijker was het om de leden van de middenklasse en van de arbeidersklasse cijfermatig te vatten. Enkel met betrekking tot de adel en de hogere burgerij kunnen we het zonder meer over een meerderheid binnen de betrokken sociale groep hebben. Dat die meerderheden zich ook in de middenklasse en de volksklasse aftekenden, blijkt niet het geval, ook al weten we dat in die groepen het aantal politiek afzijdigen of tegenstanders niet gering was.

Daarmee geven we ook de lacunes van het huidige onderzoek aan. Uit dit overzicht blijkt dat *Het verloren koninkrijk* zeker al heel wat nuttige gegevens over de sociale aspecten van de orangistische beweging bevat en het bronnencorpus naar talrijke lijsten verwijst die diepgaander sociaal onderzoek mogelijk maken. Maar het kwantitatieve sociale onderzoek zelf wacht nog op geïnteresseerde historici.

- 1 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie (1828-1850)*, Antwerpen: De Bezige Bij, 2014, 688 pp.
- 2 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, p. 616, noten 117-118, 120, 123, p. 626 noten 32, 33, 35, p. 627 noot 49.
- 3 Recente syntheses over de sociale geschiedenis van deze periode zijn er niet. Men raadplege de bibliografie in: Els WITTE, *De constructie van België, 1828-1847*, Leuven: LannooCampus, 2006.
- 4 Els WITTE, L'aristocratie belge et l'orangisme (1815-1850). In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2015 (ter perse). De hiernavolgende gegevens over de orangistische adel zijn op dit artikel gebaseerd.
- 5 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 65-70, 121-123.
- 6 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 47-50, 180-189, 339-347.
- 7 Els WITTE, L'aristocratie belge [...]; Els Witte, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 208-212, 278-288.
- 8 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 96-104.
- 9 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 252-260, 262-265.
- 10 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 99-103, 218, 259-269, 275, 297.
- 11 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 175, 252-254, 265-266.
- 12 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 97-103, 205, 235, 254-256, 288, 447.
- 13 Els WITTE, *De constructie van België [...]*, pp. 17, 29-33, 38-41, 46-48, 64, 86, 96.
- 14 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 77-95, 206, 238-250, 269, 273.
- 15 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 70-75, 243, 247-248, 269, 271, 283, 292, 298, 301, 378.
- 16 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 68-70, 123, 205-208, 236-237, 264, 267, 273-274, 297-298, 321, 325-326, 331, 353.
- 17 Luc FRANÇOIS, De petitiebeweging in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: balans van het onderzoek. In: Coenraad Arnold TAMSE & Els WITTE, *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk (1815-1830)*, Brussel/Baarn: VUBPress, 1992, pp. 122-170; Els WITTE, Wijzigingen in de Belgische elite in 1830. In: *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XCIV(1979), pp. 226-252.
- 18 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 157, 163, 205, 236, 248-249, 263, 267, 271, 293, 331, 494, 520.
- 19 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 134, 140-141, 243, 267, 272, 276-280, 283-284.
- 20 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 199-201, 213, 222, 233, 236-238, 242, 248-251, 299.
- 21 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 269-278.
- 22 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 128, 217, 327-333; Els WITTE, 1830: een proletarische opstand? Het antwoord van de historici. In: *Brood & Rozen*, (2010)4, pp. 61-75; Els Witte, *De constructie van België [...]*, pp. 54-55, 58-62.
- 23 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 198-204, 311, 343, 459.
- 24 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 259, 315, 351.
- 25 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 340-346; Gita DENECKERE, *Het katoenoproer van Gent in 1839*, Nijmegen: SUN, 1998.
- 26 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor Wereldoorlog I*, Tielt: Lannoo, 2005; Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 516-517.
- 27 Els WITTE, *Het verloren koninkrijk [...]*, pp. 204, 242, 244, 273, 276, 299, 311.